

MŰHELY

HERMANN RÓBERT

KOSSUTH LAJOS: ÍRÁSOK ÉS BESZÉDEK 1848-1849-BŐL

Válogatta, sajtó alá rendezte, az összekötő szöveget, a jegyzeteket és a névmagyarázásokat írta Katona Tamás

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. 652 o. Pro Memoria)

Mi jut ma Kossuthról az átlagember eszébe? Szókapcsolatok: Kossuth-nóta, Kossuth-szakáll, Kossuth-kalap, Kossuth-címer, Kossuth-bankó — egy kultusz tartozékai. Egy ember, aki ilyen hétköznapi tárgyakra és jelenségekre is rányomta a bélyegét. Hiszen a Kossuth-nóta eredeti szövege így hangzott: „Ha kel a szép nap sugára, / kezemben az ekeszarva. / Ekém előtt négy tinó jár / Csákó, Szilaj, Gyöngyös, Bogár. / Hajsz, ökreim, hajsz.” Hiszen Kossuth-kalapot és Kossuth-szakállat hordtak már Kossuth előtt is. Hiszen a Kossuth-címer nem Kossuth címere, hanem az országé. S a Kossuth-bankó elnevezés is érdekes, hiszen Kossuth volt az egyik leg-rövidebb ideig ténykedő magyar pénzügyminiszter; mégis egyedül ő az, akinek neve rajta maradt az általa bevezetett pénzen.

S mi jut még az emberek eszébe? Szállóigék. A biblikus eredetű, ma már megmosolyogtató képzavarként ható hasonlat a poklok kapuiról. A Kossuth ellenében annyit idézett mondás a politikáról, mely az egzisztenciák tudománya. A mennyboltot a vállain megtartani képes népről. A Kasszandrák hálátlan szerepéről. Az óramutatóról, amely nem befolyásolja az idő múlását, de jelzi azt.

S milyen képek villannak elénk? Tömegjelenetek. A július 11-i beszéd a 200 000 katonáról és 40 millió forintról. Az alföldi toborzót. A debreceni trónfosztás. Kossuth búcsúja Orsovánál. S csak a legritkább esetben az Országgyűlési Tudósítások ifjú szerkesztője, a negyvenes évek agitátora, a kialvatlanul is utasításokat író honvédelmi bizottmányi elnök, vagy az a fehér hajú öregember Turinban a Via dei Mille-n.

S ezek a szókapcsolatok, szállóigék és jelenetek a köztudatban elfedik magát az embert. Azt, aki gyakorlatilag megteremtette a közélet nyilvánosságát. Azt, aki a magyar politikai újságírásban bevezette a vezércikket. Azt, aki megteremtette az önálló magyar pénzügyet. Azt, aki 1848 őszétől fáradhatatlanul szervezte a forradalom önvédelmét. Azt, aki a szabadságharc leverése után 18 évig új és új szabadságharc kirobbantásán fáradozott, s aki közben a magyar politika mellett megtanulta az európai politikát is. S elfedik a tévedő, a botló, az esendő embert is. Kossuth szobor, kétméteres talapzaton, vagy porba döntve, s nem élő figura.

De ismerjük-e Kossuthot? Összegyűjtött műveinek kiadása 1948-ban indult meg, s 1966-ig megjelentek 1819—1837 közötti és 1848—49-es iratai. De ez a kiadvány ma már nehezen hozzáférhető, a vastag kötetek pedig inkább elriasztják, mint vonzzák az olvasókat. Az 1848—49-es munkáiból 1952-ben megjelent válogatás inkább a korszak Kossuth-képét, mint az igazi Kossuthot jellemezte. Manapság pedig, amikor megnőtt az érdeklődés mind a magyar reformkor, mind a szabadságharc eseményei és személyiségei iránt, kétségkívül fontos és hiánypótló vállalkozást jelent az a most megjelent kötet, amelyet Katona Tamás a Kossuth Lajos Összes Munkái XI—XV. köteteinek anyagából, de minden olyan esetben, amikor ez lehetséges volt, az eredeti iratok alapján közölve állított össze. A kötet időhatárai: 1848. március 3., a híres felirati javaslat betérjesztése és 1849. szeptember 12., a vidáni levél, az emigráns Kossuth első nagyszabású megnyilatkozása. A kötet 116 levelet, utasítást, beszédet, hirdetményt, cikket közöl, felvillantva nemcsak Kossuth 1848—49-es pályafutásának jelentős dokumentumait, mint az 1848. július 11-i

beszéd, az 1849. április 14-én elmondott szónoklat, a Függetlenségi Nyilatkozat, a Görgeihez, Bemhez, Perczelhez, Klapkához írott levelek, vagy a lemondás körülményeit megvilágító iratok; hanem közül olyan, kevésbé jelentős, de a teljes Kossuth-képhez ugyanúgy hozzá tartozó dokumentumokat is, mint az előfizetési felhívás a Kossuth Hírlapjára, vagy az 1848. augusztus 19-i beszéd a Kolozsvárt Pesttel összekötő vasútvonalról. A folyamatos olvasást elősegítendő s a túlzott jegyzetelés kényszerét elkerülendő pedig a szerkesztő az egyes iratok közé összekötő szövegeket illesztett, amelyek egyrészt teljessé teszik a kötet kronológiai vázát, másrészt a kötetben teljes egészükben nem közölt Kossuth-megnyilatkozásokból idézve még plasztikusabbá teszik e politikusi-emberi arcképet.

A kötet, véleményem szerint, tartalmazza az összes olyan fontos Kossuth-iratot ebből a korszakból, amelyek nélkül e másfél év eseményeit ismerni nem lehet. Bár a szerkesztő érdeklődése hadtörténeti jellegű, nem mellőzte Kossuthnak a parasztkérdéssel és a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos megnyilatkozásait sem, annál is inkább, mivel ezek megoldottsága, vagy megoldatlansága alapján véve befolyásolta a forradalom és a szabadságharc sikerét. Talán kisebb teret kap a külpolitika, de ez a kisebb terjedelem is a valós arányokat tükrözi. A történeti irodalomban egészen Hajnal István kitűnő monográfiájának (A Batthyány-kormány külpolitikája) megjelenéséig az a kép élt, hogy az első felelős magyar minisztérium külpolitikáját főleg Kossuth és Szemere egyéni akciói alkották. Hajnal István mutatta ki, hogy ez a vélemény tarthatatlan, hiszen a kormány összes külpolitikai lépésében egy átgondolt, a kabinet egészének egységes állásfoglalásán nyugodó koncepció érvényesült. A most megjelent kötet is ebből az időszakból közli a legtöbb külpolitikai jellegű kossuthi megnyilatkozást. 1848 szeptembere, Jellačić betörése, majd az október 30-i schwechatl csatavesztés után viszont olyannyira beszükkültek Magyarország külpolitikai lehetőségei, s a cs. kir. hadsereg olyan hermetikusan elzárta az országot a külföldről, hogy érdemi diplomáciai tevékenységre nemigen volt mód. És, tegyük hozzá, amíg a reformnemzedék egyes képviselői, Széchenyi, Batthyány, Eötvös, Szemere, Teleki László a Nyugatot megjárt politikusok voltak, s így némi közvetlen tapasztalattal bírtak az európai nagypolitikáról is, addig Kossuth 1849 augusztusáig egyedül Bécsben járt, még a szabadságharc előtt, tehát nem volt, mert nem is nagyon lehetett európai látköre. A külpolitikai érzék meglétéről tanúskodik azonban az a híres július 11-i beszéd, amely vitathatatlanul igen kiváló körképet nyújtott 1848 nyarának Európájáról. Az információs lehetőségek bezárulása után viszont Kossuth külpolitikai helyzetmegítélése szükségképpen vált részben illuzórikussá. Az 1848 decemberi—1849 januári válság után, amikor a magyar forradalom fennmaradása is kérdéses volt, 1849 tavaszának sikere azt az illúziót erősíthették, hogy a magyar ügynek komoly esélyei vannak a győzelemre. Az országnak egyszer már sikerült megfordítania egy vesztesre álló háborút, a derűlátás tehát indokoltnak tűnt a győzelmek után. A Függetlenségi Nyilatkozat — figyelmen kívül hagyva annak belpolitikai indokait — külpolitikailag lényegében illúziókra épült, de, s ez nagyon lényeges, olyan illúzió volt, amely egyrészt magából a kialakult helyzetből eredt, másrészt semmiféle káros következménnyel nem járt a szabadságharc végkimenetelle szempontjából. A remélt angol és francia közvetítés, az újabb németországi forradalmi hullám csak megkésve, illetve elégtelen mértékben valósult meg; a Közép-Európa rendjét óvó cár viszont a vártnál nagyobb erőkkel küldött a magyar szabadságharc leverésére. Kossuth 1849 utáni bizonytalankodásait jórészt az is magyarázza, hogy a politika egy olyan terepnumán kellett saját helyét megtalálnia, amely addig számára gyakorlatilag ismeretlen volt — az európai nagypolitika területén.

A külpolitika mellett a hadügy volt a magyar önállóság, ill. később a függetlenség biztosításának másik legfontosabb eszköze.

A magyar reformellenzék vezetői többségükben ezen a téren sem rendelkeztek komoly tapasztalatokkal, kivéve a katonaviselt Batthyányt és Széchenyit, vagy a második vonalból pl. Csány Lászlót. 1848-ig országos, illetve megyei szinten főleg újoncozási és adminisztratív problémákkal kerültek szembe, de komoly tapasztalataik a hadszervezés, a hadvezetés köréből nemigen voltak, s nem is nagyon lehettek. A külpolitikához képest azonban óriási előnyt jelentett az, hogy a magyar hadügyi önállóságnak volt egyfajta személyi tartaléka, a cs. kir. hadsereg magyar vagy magyarországi származású aktív és nyugalmazott tisztikara körében. A hadügy megszervezése azonban nem szűken vett katonai kérdés volt, hiszen komoly bel- és külpolitikai vetületekkel járt együtt, és egyes belpolitikai kérdések rendezésének vagy rendezetlenségének is komoly katonai kihatásai voltak.

Kossuth maga soha nem volt katoná. Ezt a tényt ellenfelei és ellenségei gyakran kárörvendően emlegették fel, összefüggésben azzal, hogy mennyire szeretett beleavatkozni a hadviselés kérdéseibe. Védelmzői pedig vagy nagy ívben megkerülték a szabadságharc katonai történetének kérdéseit, vagy Wilhelm Rüstow svájci hadtörténész véleményét citálták, miszerint „katonai tekintetben is felülmúlta Kossuth a legjobb magyar tábornokokat”.¹ Holott egyáltalán nem szegény az, ha valaki nem ért egy olyan dologhoz, amit életében nem tanult, s hogy ezzel maga.

¹ Wilhelm Rüstow: Az 1848—1849-diki magyar hadjárat története. (Fordította: *Vérsesi Arnold*) I. k. Pest, 1866: 80. o.

Kossuth is tisztában volt, azt jól bizonyítja, hogy 1849 után az emigrációban igyekezett pótolni hadtudományi képzettségének hiányait. Ezt pedig annál is fontosabb hangsúlyoznunk, mivel így viszonylag könnyebben megmagyarázhatjuk Kossuth egyes katonai vetületű politikai intézkedéseinek okait.

Kossuth már 1848. március 14-én mondott beszédében javasolta két-három országgyűlési követ kiküldését „oly meghagyással, hogy a lehető legrövidebb napok, órák, percek alatt, a belnyugalom fönttartásának honvédelmi eszközei iránt a körülmények fontosságához mért rögtöni javaslatot terjesszenek a tekintetes rendek elébe”. (31. o.) A megfogalmazás alapján nem egészen egyértelmű az, hogy Kossuth itt csupán a nemzetőrségről szóló törvénycikk megfogalmazására (1848. XXII. tc.) gondolt, vagy egy általánosabb jellegű, a honvédelem egészét szabályozó törvénycikkére. Elképzelhető, hogy csupán az előbbiről van szó, hiszen az európai földindulás és a bécsi forradalom után úgy tűnhetett, hogy csupán az ország belbékijének biztosítására lesz szükség.

De kik veszélyeztették ezt a belnyugalmat? 1848 márciusának elején még csak a parasztság nyugtalanságától lehetett tartani. 1848 április—májusára azonban ez a helyzet részben megváltozott. A paraszti elégedetlenséget jórészt leszerelték az áprilisi törvények, s a magyar parasztság többsége 1849 augusztusáig megbízható bázisa maradt a magyar forradalomnak. A parasztkérdéssel részben összekötve azonban 1848 tavaszára kibontakoztak a magyarországi nemzetiségek mozgalmi is. S amíg Kossuthot 1849 augusztusáig egyre nyilvánvalóbb engedékenység jellemezte a parasztság fennmaradt sérelmeinek rendezésében, amint ez a kötetben közölt iratokból is világosan kiderül, a nemzetiségi sérelmek, jogos vagy jogtalan igények rendezésében korántsem beszélhetünk ilyen töretlen ívről. Ennek okait fejtegetve azonban vissza kell nyúlnunk az 1848-as átalakulás általános ideológiájához.

Kossuth és az egész reformellenék 1848 márciusától kezdve állandóan hangsúlyozta, hogy az új törvényeket nem engedményeknek tartja, „hanem az igazság megadásának”. (51. o.) Ezt az érvelést találhatjuk még Kossuth 1849. április 14-i beszédében is. „Az 1848-i törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolúciót, nem volt az semmi egyéb, mint biztosítása azon jogoknak, melyek papirosn, és ha királyok esküje a papiros malasztjánál több volt volna, a királyok esküjében s a velők kötött alkukötésekben mindig sajátunk volt Isten s világ előtt”. (360—361. o.) Ebből a logikából viszont az is következett, hogy amely nemzetiség valami olyat követel, ami nincs benne az 1848-as törvényekben, vagy nem érthető bele az azok által képezett keretbe, hosszú távon az átalakulás ellenségei közé tartozik, sőt Magyarország integritását szándékozik megbontani. Kossuth már 1848. április 8-án világosan kimondta a szerb küldöttség fogadásakor, hogy a szerbeknek kétféle jogos kívánása lehet. „Az egyik helyreállítás az azon szabadságok gyakorlatának, melyek eddigi törvényeken alapszanak, és melyek ha teljesedésbe nem vétettek, a volt kormánynak kell tulajdonítani; az ilyeneknek orvoslására törvény nem kell, mert miután a magyarnak van felelős minisztériuma, azzal egyszersmind ki van mondva, hogy a minisztérium eszméjének természetében fekszik, hogy törvénytelenéget túrni nem szabad, és orvosolni kell neki minden sebeket, melyek akárkin is elkövetettek”. A jogos igények másik csoportját az áprilisi törvények bizonyos kiegészítései és korrekciói jelentik, ezek közé tartoznak az „egyházi dolgok, alapítványi ügyek, nevelési ügyek...”. Utóbbi azonban már az új, népképviseleti országgyűlés feladata lesz, a nemzetiségi gyűlések határozata alapján. „Mi az országgyűlési képviseletet illeti, akként vélekedem, hogy nyelv- és valláskülönbség nélkül, a népképviselet iránt alkotott törvény egyenesen a polgári egyenlőségek számát vevén alapul, e tekintetben már többé Magyarországon panasz senkinek nem lehet, legalább az elvre nézve nem, hanem csak annyiban lehet panasz, ha a felosztás itt vagy amott hiányos”. (58—59. o.) Testületi jogok adományozására viszont Kossuth ugyanúgy nem volt hajlandó, mint a magyar politikai vezetés többi tagja sem: S július 11-én, a szerb felkelés kibontakozása után Kossuth már ki is mondja, „aki Magyarországon belsejében külön országot akar alkotni, az oly lázító, oly pártütő, kinek státáriummal kell felelni”. (99—100. o.) Megjegyzendő persze, hogy a szerbek egy olyan területen követeltek maguknak önálló vajdaságot, amelyen belül még relatív többséggel sem bírtak a magyar, német és román lakosság fölött. S Kossuth emiatt aztán a többi nemzetiség hasonló vagy mérsékeltébb követeléseit is ebből a szempontból nézte. Amikor 1848. augusztus 26-án az országgyűlésen szóba került a krassói románok azon igénye, hogy saját főkapitányuk legyen, Kossuth erről azt nyilatkozta, „ez az ország egységének felforgatására vezető gondolat, mely egyenesen a szerb lázadásnak egyedüli ürügye”. (133. o.) 1848. november 30-án, egy békekisérlet meghírsülése után, már egyenesen a szerbek elleni kiírtó harcra ad parancsot: „E faj számára nincs kegyelem!”. (223. o.) A cs. kir. csapatok decemberi támadásának megindulása után viszont maguk a nemzetiségek vélhették úgy, nincs miért egyezkedni a magyarokkal, hiszen nemsokára vége lesz a magyar forradalomnak. 1849 márciusában, az első sikerek után s a délvideki támadás megindulása előtt viszont már Kossuth vélte úgy egy újabb szerb békeajánlat után, hogy az „ármányos cselvetés, és egyéb semmi; operációink elhalogatására számított kísérlet, és egyéb semmi”; illetve hogy „a harc és győzelem a legjobb pacifikáció”. (319—321. o.) Hajlamos volt tehát egyszerűen a katonai erőviszonyok függvényében értékelni a nemzetiségi megbékélést. A harcéri sikerek pedig csak erősíthették benne ezt a meggyőződést, s ezért is írta 1849. május 21-én,

már a cári intervenció hírének vétele után, s közvetlenül Buda bevételének híre előtt Perczel tábornoknak: „Azért ha a szerb kormány a magyar nemzettől jó szomszédságot kíván, legyen ő is jó szomszéd, tisztelje a népjogot, s ne vélje, hogy ennek lábbal tapodását a magyar nemzet, mely Ausztriával és minden orosz segítségével egyetemben igaz ügyében meg bír küzdeni, gyáván eltúrje s bosszulatlan hagyja”. (433. o.)

Kossuth mindvégig teljes joggal hangoztatta, hogy a magyarországi nemzetiségek a győztes osztrák abszolutizmustól még annyit sem remélhetnek, mint a magyar forradalomtól. A fegyveres küzdelem alatt azonban egy ilyen teoretikus érv nem ér annyit sem, mint a legkisebb engedmény. S ez csak 1849 júliusában vált világossá mindkét fél előtt. A magyar forradalom katonai helyzete ekkor kezdett reménytelenné válni, s a nemzetiségi vezetők számára is világossá válhatott, Ausztria a 200 000 főnyi orosz segítség mellett nemigen fogja az ő fegyveres erőik szolgálatát a győzelem után túlzott nagylelkűséggel meghálálni. Olyan politikai folyamat indult tehát meg, amelynek gyümölcseit már csak a hatalmi pozícióikat elvesztett magyar és nemzetiségi mozgalmak élvezhették.

A nemzetiségek fegyveres mozgalmi ugyanis kettős kárral jártak a magyar forradalom számára. Egyrészt ezeken a területeken kellett állandóan állomásoztatni, minden komoly eredmény reménye nélkül a magyar hadsereg egyötödét-egyhatodát. Másrészt a nemzetiségi fegyveresek egy része talán a magyarok szövetségeseiként felhasználható lett volna más, a forradalom sorsa szempontjából fontosabb hadszíntereken. Ez pedig éppen 1849 nyarán igen súlyos érv volt a kibékülés mellett.

A magyarság és a nemzetiségek tragikus konfliktusa átvezet egy újabb kérdéskörhöz, ez pedig a magyar forradalom és az európai forradalmak viszonya, tágabb értelemben a magyar forradalom európai feltételrendszere. Közshelyszerű igazság az, hogy az európai forradalmak egymásra voltak utalva 1848-ban, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, ahogy e forradalmak 1848 február—márciusában sorra kibontakoztak. De ugyanígy tagadhatatlan az is, hogy az érdekegység mellett fennállt az érdekek egy részének ellentéte is. Úgy tűnik, Kossuth ezt helyesen ismerte fel. Szerette volna minél szélesebb szövetségi rendszerbe belefoglalni Magyarországot, de már 1848 július—augusztusában is azt hangoztatta, hogy egyetlen szövetség sem éri meg a magyar forradalom vereségének kockázatát.

1848. június 7-én a német szövetség ügyében világosan megírta Pázmány Dénesnek, hogy Magyarország természetéről szövetségese Németországnak egy orosz támadás esetén, de ha Németország Franciaországgal keveredik háborúba, „erre nagyon vigyázni kell”. (72. o.) Július 11-i nevezetes beszédében pedig a francia szövetséggel kapcsolatban mondotta, hogy a francia nemzet iránti minden rokonszenve ellenére, „életmet az ő ortalmazásától vagy szövetségétől föltételezve látni nem akarom”. Élénken élt benne a lengyel példa is: „Lengyelország is csak szimpátiára támaszkodott, a szimpátia megvolt, de Lengyelország nincs többé”. (107—108. o.) S összefügg ezzel az is, amit az olasz kérdésben, a magyar kormány által teoretikusan megajánlott segély ügyében mondott 1848. július 20-án, ti. hogy „hol egy nemzetnek sorsa a határozat mérlegén méretik, a magánszimpátiáknak hallgatni kell, valamint a magánantipátiának is”. Ő maga ugyan rokonszenvezik az olaszok törekvéseivel, de ha a 12 000 magyar katonát hazahozzák Itáliából, „visszajön vele egyszersmind harmincötezer illír, s visszajön akkor, midőn mi nem vagyunk, nem voltunk készen azon harmincötezer illírnek szemébe nézni. Ha ily körülmények közt azt mondtuk volna: mindegy, vesszen a nemzeti szabadság, a világ, vesszen minden, szimpátia az olasz iránt — hát talán most itt ülne Jellačić Budán”. (118. és 124. o.)

Ugyanez a vezérelv, a nemzet ügyének mindenek előtt való biztosítása vezette Kossuthot a lengyel szövetséggel kapcsolatban. Ahogy 1849. április 1-jén írta Csánynak: „Mert ha szabaddá ténhetném a lengyelt, tenném azért, hogy a szabad nemzetek családja szaporodjék, s hogy Magyarország úgy az osztrák, mint az orosz ellen hú szövetségest bírjon. De a lengyel miatt Magyarország sorsát riszkírozni nem fogom”. (342. o.) Ezért állt 1848 novemberében olyan határozottan Bem mellé, aki ellenezte egy önálló lengyel légió föllállítását. S ezért nem helyeselte a galíciai lengyel betörés tervét, amelyet különösen Dembiński szorgalmazott, s amelyben mind Kossuth, mind Görgei és Klapka csak a cár fölösleges provokálását és kétes eredményű katonai akciót láttak.

Ez az óvatosság egyetlen alkalommal bizonyult talán túlzottnak, hozzátevé persze, hogy ez a túlzott óvatosság mindkét felet jellemezte. Ez pedig a Bécs felmentése körüli 1848 októberi huzavona volt. Október 8-án Kossuth még határozottan úgy nyilatkozott az országgyűlésben, „hogy nyújtsunk segédkezet barátainknak s testvéreinknek a bécsi népnek azon veszélytől megóvására, amely veszélybe a miirántunki rokonszenvnél fogva vannak”. (189. o.) Október 13-án Csánynak azt írja, hogy „a Lajtát ne vegyék morális akadállynak”. (192. o.) Emellett viszont a hadsereg további előnyomulását annyi feltételhez kötötte, hogy ez a határon bizonytalankodó hadvezéreknek semmilyen határozott útmutatással nem szolgált, s inkább a további bizonytalankodást erősítette. Másnap már szinte egyértelműen a Lajtán innen maradás mellett nyilatkozott, de a következményekért a felelősséget a határon tévovázókra és a bécsiekre hárította. Október 24-én immáron személyesen is megjelent a lajtai táborban, s a bizonytalankodó hadi-

tanácson keresztülvitte a Bécs irányába végrehajtandó támadásról szóló határozatot. Felismerte ugyanis, hogy „Ügyünk Bécs ügyéhez kötve európai ügy — attól elválasztva senki által nem fog figyelembe vétetni. Semmi diplomatai közbenjárásra nem számolhatunk, sőt azzal gyanúsítand-nak, hogy Bécsnek elhagyásával a német elemet gyengíteni s Pestet emelni akartuk”. (199. o.) Október 30-án a veszített schwechati csata után így summázta a történeteket: „Bécs iránt leróttuk tartozásunkat becsületesen. Nem segített önmagát megmenteniünk, ám lássa, jövőben gondunk csak magunkra kell, hogy legyen”. (206. o.)

A felelősség mértéke és megosztása persze korántsem ilyen egyértelmű, ahogy az sem biztos, hogy valóban akkora esélyt mulasztott-e el a magyar hadsereg, mint amekkorát a történetírás később feltételezett. A felelősség ugyanis kétségkívül megoszlik a döntő pillanatban jogászodni kezdő magyar és osztrák politikusok és a határon télenkedő katonák között. Hozzáteendő azonban, hogy amilyen egyértelmű volt később, hogy 1848 októberében következett be a végleges szakítás a magyar forradalom és a cs. kir. udvar között, annyira nem volt ez egyértelmű azokban a hetekben és napokban. Több emlékirat is beszámol arról a véleményről, hogy lehetetlen a két, egyaránt cs. kir. tisztek által vezényelt hadsereg közötti összecsapás. A magyar politikai vezetés szintén szerette volna békés úton megoldani a konfliktust, erre mutat az is, hogy közvetlenül Schwechat előtt még követséget küldött Windisch-Grätzhez. Kérdéses az is, hogy milyen eredménnyel járt volna, ha a magyar hadsereg már október elején átlépi a Lajtat? Jellačić és Auersperg egyesített erejét esetleg megverhetik, de meg nem semmisíthetik. Ha ezek után sikerül is Bécsset felmenteni, mi történik akkor, ha megérkezik Windisch-Grätz a csehországi főerővel? A magyar hadsereg vagy bezárkózik Bécsbe, s ott megsemmisül, vagy kénytelen kiűriteni a birodalmi fővárost, s akkor ugyanúgy nem ért el maradandó katonai sikert, ahogy az 1848 október végi támadással sem.

A békés megoldást Kossuth nemcsak ekkor részesítette volna előnyben, hanem egészen 1849 márciusának elejéig, az olműti alkotmány hírének megérkezéséig többször is kinyilvánította erre való hajlandóságát. Teljes joggal hangsúlyozta tehát a Függetlenségi Nyilatkozatban, „hogy e lépésre a halálig üldözött magyar nemzetet nem túlzott elbizakodás s nem forradalmi viselkedés, hanem a türelem végső kimerültsége s az önfenntartás kénytelensége vezeté”. (378. o.) A Habsburg-abszolutizmus azonban sem 1848 októberében, sem 1849 januárjában nem kívánt alkudni. Ahogy Kossuth 1849. január 13-án mondott beszédében kifejtette: „Magyarország az önvédelem terén áll, oly igazságos téren, melynél igazságosabbat nem ismer a história, mégis kinyújtá az engesztelésre karjait, de azt felelék: halj meg, ha békét akarsz! Ha pedig így felelnek, nem tehetünk egyebet, mint hogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő, erre még ráérünk akkor is, ha elvesztettük a nemzeti létnék harcát. Azt kérdi talán valaki, hát lehet-e valami remény a jó kimenetelre. Erre ismét azt felelem: ha semmi remény nem volna is, a nem is valószínűség, tehát a véletlenségek sorában megtörténhetik az, hogy megmaradunk, ha védjük magunkat, de ha megadjuk magunkat, úgy bizonyosan elvesztünk”. (276. o.) S még 1849. február 12-én, tehát egy jóval kedvezőbb katonai helyzetben is azt mondotta az OHB céljának, „hogy védeni kívánja a hazát igazságtalan megtámadás ellen s e védelem közben semmi utat nem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei, a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján úgy egyenlítettthesse-nek ki, mint a körülmények szerint kiegyenlíteni legtanácsosabb lehet”.² Ami megint csak azt bizonyítja, hogy Kossuth tartotta magát ahhoz a mondásához, hogy a politika az egzisztenciák tudománya, hiszen 1848. október 8-án még úgy nyilatkozott, hogy az országgyűlésnek ki kell mondania, „a kamarillával, a reakcióval s a népnek szabadságát elnyomni akaró tendenciákkal alkut ez életben nem ismer...” (189. o.) S hogy a Függetlenségi Nyilatkozatot sem tekintette utolsó szónak e kérdésben, ezt mutatja, hogy az 1849. augusztus 10-én délelőtt tartott minisztertanács olyan határozatot hozott, hogy ha Paszkevics nincs felhatalmazva a cári családnak a magyar trónra való ültetésével kapcsolatos tárgyalásokra, akkor fel kell őt kérni, „hogy cárjának közbenjárásával az ausztriai dinasztiaival kötendő egyezséget eszközöljön”.³

Kossuthot később gyakran érte az a vád, hogy fölöslegesen provokálta Ausztriát, illetve hogy a függetlenség kimondásával maga idézte elő az orosz beavatkozást. Az első vád, mint az a fentiekből is kiderül, nem állja meg a helyét. A másodikkal kapcsolatban Katona Tamás megállapítja, „a nyugati hatalmak nem avatkoztak be a független Magyarország oldalán, az osztrák seregek mellé viszont felsorakoztak (a Függetlenségi Nyilatkozattól függetlenül) az orosz csapatok is”. (377. o.)

Hozzáteendő még ehhez, hogy Kossuth kezdettől fogva számolt egy orosz beavatkozás lehetőségével. Már az 1848. március 3-i beszédében így figyelmeztette a birodalom államférfiaiit: „ha volna ember Bécsben, ki rövid napjai hatalmának érdekében a dinasztia rovására abszolút hatalmak szövetségével kacérkodik, meg kellene gondolni, hogy vannak hatalmak, melyek mint barátok veszélyesebbek, mint mikor ellenségek”. (20. o.) A július 11-i beszédben az al-dunai

² KLÖM XIV. 409. o.

³ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) R. 123. Vörös Antal gyűjtemény. 5. es. 575. sz. kötet, 411. sz. irat.

tartományok állapotával kapcsolatban fejtette ki, „hogy Prut szélén egy hatalmas orosz sereg áll, mely fordulhat jobbra, fordulhat balra, lehet irányunkban barátságos, lehet ellenséges; de mivel lehet ez, lehet amaz, a nemzetnek készülni kell”. A jövőt vetítette előre azonban a bécsi orosz követéség nyilatkozata, „hogy a magyar nemzettel szomszédoság jó egyetértésben lenni kíván, és Magyarország irányában semmi ellenséges lépést nem fog tenni mindaddig, míg a magyar nemzet kebelében valamely oly összecsoportozásokat s fegyvergyűjtéseket nem fogna látni, melyek által ő magát fenyegettetve érezné”. (103. o.) Itt kell megjegyeznünk, hogy a kötetben közölt július 6-i cikk a Kossuth Hírlapjából (Magyar, orosz s oláh ügy) nem Kossuth írása. A cikk, néhány jelentéktelen különbségtől eltekintve, szó szerint megegyezik Jablanczy (Jabloneczay, Jabloniczky) Ignácnak 1848. június 18-án Kossuthhoz intézett memorandumával, amely a Magyar Országos Levéltárban található.⁴

Az első orosz beavatkozás, igaz, nem számottevő erőkkal, már 1849 februárjában, Erdélyben megtörtént. Kossuth ezért is sürgette olyannyira 1849 március elején a mielőbbi támadást a főhadszíntéren. A függetlenség kimondása után és Buda ostroma alatt pedig úgy vélte, Ausztriának „vagy saját tehetségével új erőt kell teremtenie, vagy orosz segítséghez fog nyúlni, mindkettőhöz pedig idő kell”. (417. o.) Május 12-én már megírja Bemnek, hogy Krakkó mellett mintegy 80 000 főnyi orosz sereg áll. (427. o.) A június 28-án Európa népeire intézett kiáltványban már 120 000 főnyi orosz sereg beavatkozásáról szól. Mindez pedig arra mutat, hogy Kossuth ugyan számolt a tömeges intervencióval, de sem ő, sem a magyar politikai és katonai vezetés sem rendelkezett pontos adatokkal a cári csapatok számáról. Ez pedig eleve megnehezítette a lehetőségekhez képest jó döntések hozatalát. S ki kell mondanunk azt is, hogy Kossuth maga is sokszor bizonytalanodott az utolsó hónap folyamán. Ez azonban már átvezet egy újabb kérdéskörhöz, Kossuth és a hadsereg, illetve a hadvezetés viszonyához.

Kossuth minden katonai előképzettség nélkül lett a szabadságharc vezetője. Így kellett hadsereget szerveznie, így kellett egyensúlyoznia az egymással vetélkedő tábornokok között s így kellett döntenie különböző katonai alternatívák közül a lehető legjobb mellett. Képességeinek korlátait alighanem maga is érezte. 1848. november 5-én ugyan, Guyon Simunich elleni expedíciójának kudarca után bosszúsán megjegyezte, „Úgy látom végtére még magunknak kell generálisoknak is lenni” (215. o.); de komoly formában egyedül 1849 júliusában vetette fel saját fővezérségének gondolatát, ami ellen aztán a kormány tagjainak többsége teljes joggal tiltakozott. (Hozzáteendő perze, hogy hasonló illúzióktól más polgári politikusok, pl. Szemere Bertalan és Madarász László sem voltak mentesek. Utóbbi írta 1848. december 29-én Csányinak: „...ha kell vezér megyünk mi, írjatok név szerént is, ki kell, mi táblabírók nem fogunk gyáván rabul esni egy ellenség kezébe is”.⁵

Éppen az előképzettség hiánya miatt azonban Kossuth sem volt mentes bizonyos illúzióktól. Így 1848 végéig töretlenül hitt a népi hadviselés különböző formáiban, a népfelkelésben és a szabadsereg által folytatandó gerillaharcban. A téli hadjárat eseményei után alaposan megcsappant Kossuthban ez a bizalom, 1849 nyarán azonban, az orosz intervenció után, ismét meghirdette a népfelkelést s a felperzselt föld taktikáját. Ez pedig legfeljebb az ország pusztulását eredményezhette, s nem a cári és cs. kir. csapatok kiszorítását. Bősárkány, Losonc, Mezőcsát és Csongrád sorsa megmutatta, hogy a betört ellenséges erők a lehető legkíméletlenebb eszközökkel torolják meg a népi ellenállás minden formáját.

Az illúziók másik formája a számszerűség tisztelete volt. Kossuth különösen 1848 október—decemberében volt hajlamos arra, hogy félig felszerelt és félig feltöltött, frissen felállított zászlóaljkat egyenértékűnek vegyen jól felszerelt, jól kiképzett cs. kir. serezzel zászlóaljakkal. Különösen 1848 decemberében Görgeihez írott levelei nyújtanak jó példát erre. Emellett nemigen számolt azzal, hogy a csapatmozgásokhoz idő is kell. December 18-án még azt írta Görgeinek, ha nyolc-tíz napig tartja Gyórt, „tizennégy-tizenötezer ember segítséget kap, s a haza meg van mentve”. (238. o.) December 27-én megint 12 000 főnyi segítséggel kecsogteti a tábornokot. (251. o.) Január 10-én már amiatt tesz neki szemrehányást, hogy Pesten január 1-én 35 000 ember volt, s hogy 18 000 főnyi segítséget hoztak fel a Délvidékről az ellenség megállítására, s Görgei mégsem ütközött. (265—266. o.) Kossuth azonban nem vette figyelembe, hogy a Délvidékről kivont zászlóaljok egy része ekkor még meg sem érkezett a fővárosba, s pl. a Répásy Mihály tábornok vezette tartalék hadtest hadrendjében szerepelt három, még meg nem érkezett zászlóalj 4000 embere is.⁶ S hasonlóan jó példát nyújtanak e matematikai bűvészkedésre a vidini levél bizonyos kitételei is, amelyekben a feldunai hadsereg, illetve a déli fősereg létszámát illetően 10—15 000 fős eltérések találhatók, csak a Kossuth által közölt, egyébként eléggé megbízhatatlan adatok alapján is.

⁴ MOL H. 21. Kossuth Lajos miniszteri iratai. 1. doboz, 70—73. f. A cikket, Vörös Antal listája alapján, Kossuth írásaként közölte a KLÓM XII. kötetében Sinkovits István is.

⁵ KLÓM XIII. 920. o.

⁶ Répásy Mihály — Kossuth Lajos, 1848. december 31. MOL H. 2. OHB-iratok 1848: 7112. sz.

Azzal azonban maga Kossuth is nagyon tisztában volt, hogy a szabadságharc sorsa lényegében a hadsereg sorsán áll, vagy bukik. Ezért is írta december végén többször is Görgeinek: „Míg seregünk van, van hazánk”. (255. o.) S ez a felismerés még az 1848 októberében, illetve decemberében adott meglehetősen konfúzus és lehetetlen utasításaiban is felismerhető. Október 13-án a következőkben foglalta össze a hadsereg fő feladatait Csányinak: „Győzni s ellenségünk seregét megsemmisíteni ott, ahol lehet, akár magyar, akár ausztriai földön. 2. Ha erre a körülményeknél fogva kilátásunk nem volna, legalább akkint működni, hogy hazánkat az ellenség új berohanása ellen biztosítsák. 3. Ha ezt nem tehetnék, legalább seregünket el nem veszteni, hanem oly pozícióba állítani, hol vagy győzhessen, vagy legalább le ne győzessen, és semmi esetre el ne veszzen”. (192. o.) December 31-én pedig olyan utasítást adott Görgeinek, hogy vivjon ütközetet Buda előtt, de úgy, hogy a fővárost ne tegye ki ostromnak és prédálásnak, és hogy csatavesztés esetén is mentse meg a hadsereget.⁷ Az utasításokban foglalt hármas megférhetetlenség nyilvánvaló, s az utóbbiról joggal írta később Hunfalvy Pál: „Ez valóban annyi, mint: Mosd meg a ruhát, de meg ne vizesítsd!”⁸ A legfontosabbnak azonban mindkét esetben a sereg megmentését tekintette.

Ezek az utasítások ismét felvetnek egy kérdést: Mikor és mennyire „nyúlt bele” Kossuth a hadvezetés kérdéseibe? Kossuth ellenfelei minden egyes hibás katonai döntésért Kossuth utasításait hibáztatták. E vád ellen már Horváth Mihály igyekezett megvédeni Kossuthot, kijelentve, „ha beavatkozott is Kossuth néha a hadviselés irányának meghatározásába, haditervet a minisztertanács soha nem készített, s azokat vagy magok a vezérek, vagy a kormány székhelyén lévő tábornokok, haditanácsba összegyűjtve, készítették”.⁹

Kossuth november 26-án még így írt Görgeinek: „En egyébiránt határtalan bizalmunknál s a dolog természeténél fogva Önnek a hadi munkálatokban teljesen szabad kezét adok, s azért őszinte bizalmam s több mint testvéri barátságomnál fogva bizonnal nem magyarázza balra; ha figyelmeztetést teszek, nem azért, hogy kövesse, hanem hogy megítélje”. Majd azt tanácsolta a tábornoknak, ne adja fel Pozsonyt. „Ez nem rendelet, hanem vélemény, az ítélet öné, amint öné a dicsőség s a morális felelősség”.¹⁰ 1849. február 22-én szintén Görgeivel kapcsolatban írta Luzsénszky Pál kormánybiztosnak: „Azt, hogy mi rendeltetése legyen valamely hadseregnek? kiszabni a kormány joga és kötelessége, (...) az pedig, hogy a kitűzött cél elérésére mikint operáljon a megbízott vezér? az a vezér dolga; ki azonban ha bizalmat vesz, vagy rosszul vagy szerencsétlenül operál a sereg parancsokságával, elmozdítottatik. Ami megint a kormány dolga.”¹¹

Az elvek tehát, úgy tűnik, világosak voltak. Azonban az is kétségtelen tény, hogy a decemberi hadjárat végén Kossuth egyre többször adott ki határozott, szinte taktikai részletességű katonai utasításokat, mind Perczelnek, mind Görgeinek. Erről pedig már joggal írhatta Görgei december 29-én Kossuthnak: ha seregével részletekbe menően „diszponálni jónak lát a tisztelt kormány, akkor magamat legalább a felelősség terhétől felszabadíttatni kérem, azaz mondja ki hivatalosan a tisztelt kormány, hogy én Bánhidát vagy akármely pontot, — de kérem, *csak egyet*, mert két helyütt nem lehetek, — tarttam utolsó emberig: akkor én leszek azon utolsó és tartani fogom; de ha ily körülmények közt életemet áldozom, akkor legalább megérdemlem azt, miszerint ezen diszpozíció következtéről azt feleljen, aki tervezte s ne én!”¹² Kossuth ilyen beavatkozásának szerencsétlen következménye volt Perczel december 30-i móri veresége (253. o.). S hozzáteendő ehhez még az is, hogy Kossuth 1849. január 10-én Görgeihez írott levelében már rendeleteinek nem teljesítéséről szól, nem téve különbséget december eleji tanácsai és december végi rendeletei között. (265. o.)

A móri vereség valószínűleg óriási traumát jelentett Kossuthnak. Az elkövetkező időkben nemigen adott ki taktikai részletességű utasításokat, s csak a hadviselés fő irányainak meghatározását tartotta feladatának. A tavaszi hadjárat idején pedig szinte szabad kezét adott az egyes hadvezéreknek. Egyetlen olyan kérdés volt, amelyre leveleiben állandó óézlásokat tett, s amelyre Vukovics Sebő és Bayer József emlékiratainak tanúsága szerint határozott utasítást is adott: Buda melletti visszavétele.¹³ Május végén, az orosz intervenció hírének vétele után azonban Kossuth elbizonytalanodott. Hajlamos volt arra, hogy mindig éppen azokra hallgasson, akik éppen a közelében tartózkodtak. Így fogadta el május 20-án — Görgei, tehát a hadügyminiszter és fővezér távollétében — a Klapka által kidolgozott szerencsétlen védelmi haditervet. (428—429. o.) Június 26-án, az utolsó olyan minisztertanácson, amelyen Görgei mint hadügyminiszter vett részt, elfogadta a tábornok által kidolgozott haditervet a komáromi koncentrációról, amit

7 KLÖM XIII. 933. o.

8 Hunfalvy Pál: Idősb Görgey István munkája. *Budapesti Szemle*, 1888. 54. k. 364. o.

9 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. 2. kiad. II. k. Bp., 1871. 325. o.

10 KLÖM XIII. 581. o.

11 Uo. XIV. 531. o.

12 Hadtörténeti Levéltár (továbbiakban: HL) Az 1848—1849. évi forradalom és szabadságharc iratai 7/114/1/2. Közl.: *Steier Lajos*: Görgey és Kossuth. Bp., é. n. 267—268. o.

13 Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. (S. a. r. Katona Tamás) Bp., 1982. 67. o. és *Görgey István*: 1848 és 1849-ből II. k. Bp., 1888. 266. o.

egyébként maga Bem is helyeselt. (447—448. o.) Miután Görgei visszatért a hadsereghez, s Poeltenberg hadtestét Győrnél megverték, Kossuth még mindig úgy látta, „ne a Tisza mögött, hanem a Duna mögött operáljunk”.¹⁴ Aztán még aznap összehívott egy haditanácssal kombinált minisztertanácsot. Ezen ott voltak az összes rendelkezési állományban levő tábornokok, köztük Görgei három legelkeseredettebb ellenfele, Perczel, Dembiński és Mészáros. A haditanács ezúttal a Tisza—Maros-szögi koncentráció mellett döntött. (463—465. o.) Július 1-jén Kossuth egy sajnálatos tévedés folytán leváltotta Görgeit (465. o.), s kinevezte fővezérré Mészárost (466—467. o.) A feldunai hadsereggel kapcsolatban kiadott parancsok azonban nem voltak egyértelműek. Az első utasításban még a hadsereg Szegedre való levonulásáról esett szó, a másodikban már arról, hogy e hadseregnek egyesülnie kell Wysocki hadtestével, s vissza kell vernie az északról közeledő orosz főerőket. A július 5-i minisztertanács viszont már a hadseregparancsnokság belátására bízta, hogy a Duna bal, vagy jobb partján vonul-e le?¹⁵ Kossuth július 7-én Ceglédre utazott, s itt a tartaléksereg újdonsült parancsnoka, Perczel tábornok egy újabb haditervet terjesztett elő, amelyben immáron egy közép-tiszai, egy szegedi és egy komáromi koncentrációról volt szó — az elsőt természetesen Perczel tábornok parancsnoksága alatt kell létrehozni.¹⁶ Kossuth elfogadta ezt a tervet, ami immáron teljes káoszt eredményezett a hadviselésben.¹⁷ Nem csoda tehát, ha Mészáros Lázár e tervvel kapcsolatban megírta Kossuthnak: „Eljött az idő, hogy a kormányzó az oldala melletti haditanácssal az ország hadi dolgait vezesse, mely tanácshoz, reményilem, hogy csekély személyemet nem sorozandja”.¹⁸

Kossuthnak ezt a bizonytalankodását nemcsak a katonai szakértelem hiánya magyarázza. Legalább ennyire befolyásolta ebben a különböző hadvezérekhez való viszonya. Dembiński kivételével gyakorlatilag a honvédsereg egész vezénylő tábornoki garnitúrája 1848 november—decemberében kezdte meg karrierjét. Kossuthnak mindvégig közlűk kellett válogatnia, s nem csoda, ha néha mellényült. Mészárosról meglehetősen hamar kiderült, hogy milyen rossz hadvezér, s Kossuth emiatt nem túl nagy tisztelettel bánt vele. Emellett állandó hatásköri összeütközéseik voltak, ami miatt Mészáros többször lemondott, de egészen 1849. április 15-ig helyén maradt. Közben egyetlen kérdésben sikerült Kossuthot meghátrálásra bírnia: 1849 januárjától, nem utolsósorban a móri csata tanulságai alapján, Kossuth nem küldött hadművelési utasításokat az egyes hadseregeknek; ezt a hadügyminisztérium tábornokai osztálya intézte. A honvédsereg altábornagyai közül hasonlóan kevés stratégiai tehetséget árult el Kiss Ernő is, kétségbevonhatatlan személyes bátorsága ellenére. 1849 januárjában ugyanolyan módon távolították őt el alparancsnokai a bánsági hadak éléről, mint 1849. március 3-án Tiszafüreden Dembińskit. Kossuth ezután nevezte ki őt Magyarország főhadparancsnokává, mert, mint Szemerének írta, „Cim kellett sine cura”.¹⁹ Fővezéri kinevezése ezután csupán egyszer került szóba: Kossuth 1849. június 29-én rábízta volna e posztot, ha Görgei nem hajlandó leveletzni Szegedre a sereget.²⁰

A két lengyel altábornagyhoz, Bemhez és Dembińskihez Kossuth mindvégig a legnagyobb tisztelettel közeledett. Kettőjük közül, ami az eredményességet illeti, Bem szolgált csak reá e bizalomra. Kossuth tehát szinte minden egyes katonai döntés előtt kikérte Bem véleményét, s maga Bem is csak Kossuthal volt hajlandó az érdemi katonai kérdésekről levelezni. Bem azonban, s ez a kötetben közölt iratokból is kiderül, ugyanúgy nem volt hajlandó feladni hadvezéri önállóságát s követni az országosan megállapított haditerveket, mint pl. Perczel. Bem fővezéri kinevezésének gondolata ettől függetlenül többször is felvetődött, először még 1849 januárjában, majd 1849 júniusának közepén és végén. Bem azonban katonai és polgári teljhatalomhoz ragaszkodott ez esetben, s Kossuth erre már nem volt hajlandó. Bem fővezéri működése végül is a temesvári csatára korlátozódott 1849. augusztus 9-én.

Kossuth Dembińskihez kezdetben nagy reményeket fűzött, de az 1849. februári ellentámadási kísérlet kudarca után alaposan megcsappant a bizalma a lengyel Xenophónban. 1849 júliusában őt nevezte ki Mészáros mellé vezérkari főnökül. Mészáros július 2-án egy sajátos rendeletben Dembińskit gyakorlatilag saját teljhatalmú helyettesévé nevezte ki.²¹ Ez tökéletesen megdöbentette nemcsak a saját hadvezéri önállóságára érzékenyen ügyelő Perczelt, de magát Kossuthot is. (488. o.) Mészáros és Dembiński kettős fővezérségéről maga írta Perczelnek július 25-én, hogy „az egyik (Dembiński) mindent felejtett, a másik (Mészáros L.) csak amannak szemével lát”.²² Meg is akart hát szabadulni mindkettőjüktől, s előbb saját névleges és Perczel gyakorlati fővezérségének tervét vetette fel, majd Perczel fővezéri kinevezését szorgalmazta. Perczel ez utóbbit a július 29-i minisztertanácson rendezett ízléstelen jelenetével lehetetlenné tette, s így

14 KLÖM XV. 620. o.

15 Uo. 627., 661. o.

16 MOL H. 2. Kossuth Miscellanen. 114.

17 KLÖM XV. 683—686. o.

18 Mészáros Lázár — Kossuth Lajos, 1849. július 8. HL Az 1848—1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 36/456. Idézi: Steier Lajos: Haynau és Paskievics. I. k. Bp., é. n. 180—181. o.

19 KLÖM XV. 890. o.

20 Uo. 622. o.

21 Közli: Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. III. k. Bp., é. n. 695. o.

22 KLÖM XV. 778. o.

ismét maradt fővezérnek az agg hős, akinek azonban már csak egyetlen vágya volt: seregestül minél előbb elhagyni az országot. A következmények ismertek: Dembiński Kossuth és Aulich minden sürgetése ellenére sem volt hajlandó Szegedről Arad felé visszavonulni, hanem Temesvár irányába vezette seregét, s így elszalasztotta az összpontosítás utolsó lehetőségét is. Az eredmény a temesvári vereség és a hadsereg felbomlása volt.

Vetter Antal szintén az állandó potenciális fővezérek közé tartozott. 1848 december végén a katasztrofális hadihelyzet miatt maga utasította vissza a kinevezést (256. o.), 1849. január végén Dembiński megérkezése miatt maradt el a fővezéri kinevezés.²³ Dembiński leszerelése után Kossuth március 8-án Vetter fővezéri kinevezése mellett döntött. (315—317. o.) Ennek a lépésnek sem Görgei, sem Damjanich nem örült, s ez utóbbi kissé érdes modorával március végére beteg-állományba juttatta Vettert. Fővezéri kinevezésének gondolata többször fel sem merült. Ez, kétségtelen katonai képességeit ismerve, furcsa dolog. Vetter azonban nem volt népszerű tábornok-társai, de a polgári politikusok előtt sem kissé katonás modora miatt. Alighanem maga Kossuth sem nagyon bízott Vetterben és a többi, a cs. kir. hadseregben magas rangot viselt tisztben.

Sajátos volt Perczel és Kossuth kapcsolata. Perczel 1848 előtt az ellenzék tevékeny tagjaként Kossuth elbarátai közé tartozott. 1848-as katonai karrierje is némileg Kossuth közreműködése nélkül indult meg. Így minden más katonánál nagyobb jogot érzett az önállóságra. Ezt Perczel, énközpontú és lobbánékony alkattából következően, sok esetben szinte betegesen hangoztatta, és szélsőségesen igyekezett érvényesíteni. Ahogy 1849. április 26-án írta Kossuthnak: „Nekem elég jutalom azon öntudat, hogy két különböző pályán használhatnék hazámnak, melyek egyikén csak Ön tett többet valamivel, de más senki [ti. a politikában]; a másíkan pedig senki sem. Én már harmadszori táborozást folytatok október 3-ikától. Mindig független hadvezérként működök, minnek nem felsőbb kinevezés, hanem a körülmények tevének”.²⁴ E felfogásból következően indulatosan reagált minden olyan intézkedésre, amelyben saját hadvezéri önállóságának csorbítását látta. Először 1849. január végén, győztes szolnok—ceglédi offenzíva után mondtott le, „mert, úgymond, seregét eldaraboltatni nem engedi”. (296. o.) Kossuth március elején újabb vezérséggel bízta meg: a délvidéki erők parancsnokságával. Perczel meg is hálálta a bizalmat, s csaknem teljesen megtisztította a Bácskát és a Bánságot a szerb felkeléstől. Kossuth az elismerés minden szavával és jelével elhalmozta a tábornokot (351—352. o.), s még az I. osztályú érdemrendet is felajánlotta a tábornoknak, mire az a maga szokásos szerénységével csak így válaszolt: „Ordók! Majd mellemre írom diadalaim. Én még csatát nem veszték”.²⁵ Május elejétől kezdve aztán egymás után írta indulatos és igazságtalan kirohanásokkal teli leveleit a kormánynak, Kossuthnak, a hadügyminisztériumnak. Kossuth ezekre igyekezett barátságosan felelni, mert így — ahogy írta, „valamint önzéstelen hazaszeretetedre, úgy személyes lelkületed sajátosságaira is figyelemmel lehetek, míg ha hivatalosan írnék, csak kötelességemre kellene tekintenem” (419. o.) Perczel nemcsak többször nyíltan megtagadta az engedelmisséget a kormány rendeletei iránt, hanem azt is kijelentette, „hogy ha talán túlságos szerénység nem is engedé, hogy október-, november-, és decemberben a legiszláció útján fellépjek a kormányzó nagy hibái ellen, minők az országot már-már végveszélybe dönték; úgy ezt enztől többé el nem fogom mulasztani”.²⁶ Végül Kossuth türelme is elfogyott, s amikor Perczel május végén előbb Görgeihez, majd Kossuthhoz írott leveleiben nyíltan megtagadta az engedelmisséget a hadügyminisztérium rendeletei iránt, a minisztertanács leváltotta az engedetlen tábornokot. (440—442. o.) Amin aztán maga Perczel sem nagyon csodálkozhatott, hiszen maga írta május 27-én Vukovics Sebőnek: „Örülök, hogy a kormány erélyesen lép fel és parancsolni kezd és tud. Ennek így kell lenni. De épp azért, mert természetem nem engedi a parancsfogadást, szeretném helyemet olyasoknak átadni, kik jobban értik az engedelmisséget”.²⁷ Júliusban azonban Kossuth újabb parancsnoksággal bízta meg, s úgy tűnik, július 7., Kossuth ceglédi útja után egy ideig ő volt a kormányzó legfőbb katonai tanácsadója. A kormányzó és a kormány már fővezéri kinevezésének tervével foglalkozott, Perczelt azonban ismét elragadták a lovak. Korlátlan hatalomról álmodott, s a július 29-én Szegeden tartott minisztertanácsban „élőszóval nyílvánítá, hogy ő hadi tekintetben hadi felsőbbiséget nem ismer el, senkinek fővezérségét nem fogadja el, és e részben parancsot sem fővezértől, sem hadügyminisztériumtól nem fogad el”; mire a kormány ismét s immáron végleg kénytelen volt leváltani a tábornokot.²⁸ Perczel illetén megnyilvánulásai mögött azonban nem

23 Csány László — Kossuth Lajos, 1849. január 18. MOL R. 90. Kossuth Lajos iratainak időrendi sorozata. 487. sz. Közli: *V. Waldapfel Eszter*: A forradalom és szabadságharc levelestára. III. k. Bp., 1955. 73. o.

24 Perczel Mór — Kossuth Lajos, 1849. április 26. MOL H. 2. OHB iratok. 1849: 6451. sz. Idézi: *Steier Lajos*: Az 1849-iki trónfosztás előzményei és következményei. Bp., é. n. 291. o.

25 Uo.

26 Perczel Mór — Kossuth Lajos, 1849. május 2—3. MOL H. 2. OHB-iratok 1849: 6717. sz. Közli: *Thim József*: Az 1848—49-iki magyarországi szerb főfelkelés története. III. k. Bp., 1935. 695. o. és *Mészáros Károly*: Kossuth levelezése a magyar szabadságharc kezérével. Ungvár, 1862. 65. o.

27 Perczel Mór — Vukovics Sebő, 1849. május 27. MOL Filmtár. Horváth Lajos hagyatéka. 3196. d. 157. felvétel. Közli, tévesen Szemerének írottként tüntetve fel a levelet: *V. Waldapfel*: i. m. III. k. 411. o.

28 KLÖM XV. 794. o.

elég csupán „túlságra fellengző önbecsését” keresni. Legalább ekkora szerepe volt ebben annak, hogy Perczel komoly politikai háttérrel is rendelkezett, amelyet a hosszú ideig Kossuthhoz is közel álló Madarász-féle csoport képezett.²⁹ Emellett valószínűleg maga Perczel is érezte, hogy Kossuth respektálja az erős egyéniségeket s nem fog ellene sem erőteljesen fellépni.³⁰

Kossuth és a katonai vezetés viszonyát tárgyalva törvényszerűen köt ki mindenki a Görgei-kérdésnél és a Kossuth—Görgei viszonynál. Szokás ebben a kérdésben valami különlegeset látni, holott, mint az a kötetben közölt dokumentumokból is világosan kitűnik, nincs itt semmilyen sajátosság. A magyar hadsergeknek voltak más, ambiciózus és önállóságra törekvő tábornokai is, mint a már említett Bem, Dembiński és Perczel, s bizonyos mértékig ide sorolhatjuk Damjanichot (aki mellesleg egyedül éppen Görgeinek volt hajlandó alárendelni magát). Kossuth azonban az első hárommal kapcsolatban mindig jóval türelmesebb és megértőbb volt; Görgeivel kapcsolatban sokkal hamarabb elveszítette a türelmét. Mi lehetett ennek az oka? Véleményem szerint az, hogy míg Kossuth tisztelte Bemben és Dembińskiben a már nevezetes katonát, s Perczelben a független karriert; addig Görgeitől, mint általa felemelt katonától, jóval nagyobb engedelmisséget követelt. S ez megint nemcsak a Görgeihez való viszonyára volt jellemző: több indulatos levelet írt 1849 január—februárjában Klapka György ezredesnek, a felső-tiszai hadtest parancsnokának különböző, Kossuth által helytelennek ítélt intézkedései miatt.

Ha az iratok alapján végigtekintünk a Kossuth—Görgei-viszony 1848—49-es történetén, világosan kitűnik, hogy ezt korántsem az a folyamatos ellentét jellemezte, amelyet a történetírók többsége és a közvélemény nagy része feltételezett és feltételez. Kossuth már 1848 augusztusában felfigyelt a fiatal honvédszázadosra, s potenciális hadügyminiszterként emlegette. Katonai képességeiről az ozorai diadal győzte meg Kossuthot, politikai lojalitására pedig az 1848. október 27-i haditanácson tett nyilatkozata, amikor Görgei „határozottan oda nyilatkozott, hogy nincs választás, előre kell menni, mert ha nem megyünk, többet veszítettünk, mint ha három csatát vesztenénk”. (201. o.) A schwechati csata után pedig elhatározta Görgei fővezéri kinevezését, mivel Görgei itt is kitüntette magát. (209. o.) Novemberben is felhőtlen a viszony: Görgei alárendelte magát Kossuth határvédelmi elképzelésének, s jobb meggyőződése ellenére az utolsó pillanatig tartotta Pozsonyt. (236. o.) A viszony megromlása 1848 december közepétől kezdődik meg. Kossuth győzelmei remél és sürget, Görgei pedig kénytelen visszavonulni a túlerővel támadó ellenség elől. Kossuth levelei egyre kétségbeesettebbek. „Mindenhátó Isten! Mi lesz ebből?” — kiált fel, amikor Görgei kénytelen kiűriteni Gyórt is (250. o.). A decemberi hadjáratral kapcsolatban kétségkívül találóak Pethő Sándor megjegyzései: „Vannak igazságok, amelyek nem abszolút, hanem csak tér- és időbeli érvényűek. Kossuthnak tökéletesen igaza van Pesten, Görgeynek is igaza van Győrött vagy Gallán, de a Kossuth pesti igazsága végzetes ábránddá vagy önámítássá hervad Győrött vagy Gallán, s a két párhuzamos igazság nem találkozhatik egymással, csak a végtelenben”.³¹

1849 január—februárjában kétségkívül feszült az elnök és a tábornok viszonya. A feszültség mögött azonban továbbra sincs politikai ellentét: Görgei a január 5-én kiadott váci nyilatkozatban ugyanazt mondja, amit Kossuth január 13-án tartott beszédében (269. és 575. o.). A távolság miatt azonban nehézkes a kapcsolattartás a tábornok és a kormány között. Az üzenetek csak nagy késéssel jutnak el mind Kossuthhoz, mind Görgeihez, s így az elnök ingerült. Még február 20-án is visszafojtott indulattal írja Görgeinek, hogy a kormányzat „tábornok úrtól a vezérlete alatt véghezvitt haditettekről egyetlen hivatalos jelentést, de még csak előléptetési ajánlatot sem vón”. (300. o.) Mint a hozzá fűzött jegyzetből kiderül, ez a szemrehányás alaptalan (578—579. o.). Az újabb feszültség forrása a március 3-i tiszafüredi „zendülés”, Dembiński leváltása. S Kossuth, aki Görgei főbelövetésének tervével indul el Debrecenből a táborba, a helyszínen meggyőződve a tisztikar elégedetlenségének jogos mivoltáról, megerősíti Dembiński elmozdítását és Görgei ideiglenes fővezéri kinevezését. (312—313. o.) De némi bizalmatlanság még mindig marad benne Görgeivel kapcsolatban, s ezért március 8-án már új fővezért nevez ki, Vetter Antal személyében. (314—317. o.) Görgei pedig mindent megtesz, hogy megnyerje Kossuth bizalmát, s nem is sikertelenül. Március végén Kossuth már védelmébe veszi őt a Madarászokkal szemben.

²⁹ A „túlságra fellengző önbecslés” *Vukovics* megfogalmazása, i. m. 115. o. Perczel és a Madarászok kapcsolatára l. *Kosáry Domokos*: Perczel Mór feljegyzései. *Századok*, 1937. 315—316. o.

³⁰ 1849. július elején Pesten „Perczel maga senkinél sem jelentette magát. Kossuthhoz nem ment több napig, addig tudniillik, míg ez maga nem kérte őt magához. Kossuthnak minden viszonyai között legsajátságosabb s ingatlanságát az egyéniségek iránti állásában leginkább kitüntető volt Perczel irányítási helyzete. Valahányszor Perczel valami zavaros cselekvést tett, vagy szokott boldogságának hevületében botránosan írt a kormányhoz, Kossuth nem késett pácát törni felette, alkalmatlanságát a hadvezérségre fennen hirdette. De mielőtt személyesen találkoztak össze, nemcsak rögön felede mindent a kormányzó, mit sértésül vett az ímént, hanem Perczel nagysága felől azonnal megújultak régi eszméi. Így volt most is. Noha Perczel lényeges csatát veszített a Bácskában, noha jelentéseiben a kormány iránti minden alárendeltségnek, sőt tiszteletnek szálait elszaggatta, noha hivatalos és magános leveleiben magát a kormányzó nemegyszer rítul megrohanta: mielőtt együtt voltak, Kossuth azonnal más szemlemben kezdett róla beszélni, kiemelte a szükségét Perczelre ismét valamely hadtest vezényletét bízni, s valahányszor ennek folytában a fővezérségről volt szó, ha mellesleg is, Perczelt sohasem mulasztá el a jelelték között megemlíteni, annak első sorba tartozása tekintélyét fenn akarván tartani.” *Vukovics*: i. m. 119—120. o.

³¹ *Pethő Sándor*: Görgey Arthur. A hadműveleteket leírta *Julier Ferenc*. Bp., é. n. 146. o.

(325. o.) Március 31-én pedig őt nevezi ki fővezérré. Áprilisban felhőtlen a jó viszony, s ezt a Függetlenségi Nyilatkozat sem árnyékolja be egyelőre. Görgei Kossuth eszméi alapján fogalmazza meg e hónapban politikai jellegű nyilatkozatait. Kossuth az új kormányban neki szánja a hadügyminiszteri tárcát is — összekötve a fővezérséggel. (374—375. o.)

A viszony megromlásának külpolitikai és katonai okai vannak. Május közepén megérkeznek az első hírek az orosz intervencióról, s Görgei úgy érzi, egyébként alaptalanul, hogy ezt Kossuth provokálta ki a detronizációval. Kossuth pedig közben környezetére és Klapka tábornok hatására el akarja távolítani a tábornokot a hadsereg éléről, s Bem fővezérré kinevezését tervezi. (436—437. o.) Az ellentét első jelei június elején mutatkoznak meg: Görgei Debrecenben a békepárttal tárgyal s az első minisztertanácsok egyikén Pesten nyíltan kritizálja a Függetlenségi Nyilatkozatot; Kossuth pedig a fővezérség mellett immáron a hadügyminisztérium éléről is el akarja távolítani a tábornokot.³² Az elhidegülést azonban rövid időre újabb közeledés követi. Az orosz intervenció kibontakozása után a minisztertanács és Kossuth június 26-án elfogadják Görgei tervét a komáromi koncentrációról. (448. o.) Kossuth azonban ismét elkövet egy melléfogást: június 27-én Szemere miniszterelnökkel közösen, de az egész kormány nevében kiad egy kiáltványt az általános népfelkelésről, amely megvalósulása esetén csak az ország teljes pusztulását eredményezhette volna. (449—456. o.) Másnap bekövetkezik a győri vereség, s június 29-én megszűntetik a döntés a szegedi koncentrációról. Kossuth most már gyanakszik Görgeire, s eleve feltételezi, hogy Görgei meg fogja tagadni az engedelmességet. E bizalmatlanságtól vezettetve nem vizsgálja meg két azonos dátumot viselő levél iktatószámait, s mivel e levelek fordított sorrendben érkeznek Pestre, leváltja Görgeit. (465—466. o.) Egy személyes találkozás talán még mindent tisztázhatna, de Kossuth elszánja magát a végleges szakításra. Ezért váltja le a kormány érdekeit képviselő, de Görgei érdemeit hangoztató Ludvig János kormánybiztost s igyekszik eltávolítani a tábornok mellől Bayer József ezredest, a hadsereg vezérkari főnökét. A tábornok végül lemond a hadügyminiszterségről is, de megmarad hadserege parancsnokának. Így vezeti le a hadsereget egy több mint ezer kilométeres gyalogmenetben Komáromtól Aradig. Közben Kossuth mégis megpróbál találkozni a tábornokkal, de sikertelenül (491—492. o.). Kettejük megévezését pedig nemcsak a mindkettőjükre kacsingató Szemere Bertalan miniszterelnök sürgeti kétértelmű leveleiben, hanem a hadsereg újonnan kinevezett kormánybiztosa, Kossuth személyes jóbarátja, Bónis Sámuel is: „A hadvezér, kinek honszeretetéről meggyőződtem, még mostanában is beteg, pedig tagadhatatlan, hogy jelenléte elektrikus szikraként gyújtja lelkesedésre seregét. Ő, mint látom, nemcsak testileg beteg, hanem fájlalja a legközelebb történeteket. Adja ég, hogy kiegyenlítődjenek azon félreértések s hibák, mik netalán újabb időkben történtek — ezt eszközölni egyedül kormányzó úr jelenléte képes, s ha ez megtörténik, nem félttem hazámat, mert egyetértés fiaiban, s mentve van az”.³³

A kötet utolsó irataihoz írott kommentárokból Katona Tamás meggyőzően bizonyítja: Kossuth véglegesnek tekintette 1849. augusztus 11-i lemondását, s nem látott esélyt a fegyveres harc további folytatására. Ő maga azonban később úgy nyilatkozott, hogy Görgeivel folytatott utolsó beszélgetésén szó sem esett közöttük a fegyverletételről, de még a temesvári csatáról sem.³⁴ A végnapok történetében azonban még így is sok a homályos pont, hiszen az iratanyag hiányos, a kulcsszereplők egy részét, így Csány Lászlót később kivégezték, az életben maradtak pedig — bármilyen heves vitákat is folytattak később az emigrációban a kormány lemondásának körülményeiről — egyaránt igyekeztek menekülni a fegyverletéltel felelősségtől. Kossuth maga soha nem írta meg emlékiratait, saját bevallása szerint azért, mert nem lehetett volna elkerülni, „hogy hazánk történetének ezen korszakára vonatkozó jegyzeteim, melynek tényezői közé tartoztam, jórészt autobiografikus színezettel is bírjanak”; ő maga pedig „az autobiográfiák iránt legyőzhetetlen ellenszenvet” érez.³⁵ A végnapokról azonban két alkalommal is bővebben nyilatkozott: egyrészt a kötetben közölt 1849. szeptember 12-i vidini levélben, másrészt az emigrációban propagandisztikus célból összeállított „Értekezés Magyarországról” c. munkában. Előbbiről joggal állapítja meg Katona Tamás, hogy inkább költészet, mint a tények foglalatosa (500. o.); az utóbbi állításait pedig már a kortársi kritika megkérdőjelezte.³⁶

Fennmaradt azonban egy olyan okmány másolata, amely, úgy tűnik, véglegesen eldöntheti a fegyverletétel előzményeiről folytatott viták egy részét. 1849. augusztus 10-én délelőtt ugyanis összeült egy minisztertanács, amelyen Kossuthon és a minisztereken kívül részt vett Görgei is.

32 I. erre *Vukovics Sebő* leírását az 1849. június 14-i minisztertanácsról. I. m. 130—134. o. V. ö. *Görgey Arthur*: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. Fordította *Görgey István* II. k. Bp., 1911. 123—124. o.

33 Bónis Sámuel — Kossuth Lajos, 1849. július 25. MOL H. 2. Kossuth Miscellanea 117. sz. Német fordítását közli a *KLÖM* XV. 799. o.

34 Kossuth erre vonatkozó két levelét közli: *Kossuth Lajos* iratai (továbbiakban: *KLI*) (S. a. r. *Kossuth Ferenc*) X. k. Bp., 1904. 268—269. és 358—360. o., ill. *Hentaller Lajos*: Vérrózsák. II. k. Bp., 1906. 141—156. o. Vö. *Görgey István*: Kossuth és Görgey *Budapesti Szemle*, 1891. 65. k. 74—87. o.

35 *KLI* IX. Bp., 1902. 319—320. o.

36 *Kossuth Lajos*: Irataim az emigrációból. II. k. Bp., 1881. 271—273. o.

A minisztertanács az orosz csapatok parancsnokságával folytatott tárgyalásokról esett szó. A minisztertanács eredményeként kidolgozott harmadik államirratot, amelyben a kormány immáron nyíltan felajánlotta a magyar királyi koronát a cári családnak, már Barta István közzétette.³⁷ A minisztertanács lefolyásáról azonban a fennmaradt emlékiratok közül egyedül Görgeié szóló viszonylag részletesebben, de ő is csupán mellékesen említi a délutáni minisztertanácsról szóló fejezet után.³⁸ Vörös Antalnak, Kossuth titkárának a másolatában azonban fennmaradt az az utasítás, amelyet a minisztertanács és Kossuth adott Szemerének és Batthyány Kázmérnak a további tárgyalásokat illetően. Ez utóbbi elkerülte Barta István figyelmét, bizonyára azért, mert több más okmány kivonatával együtt egy szám alatt szerepel. Érdemes ezt a kiadatlan okmányt itt teljes terjedelmében közölni:

„A fővezérség ügyében a kormány még auguszt. 9-kén sem volt tisztában. Szemere Bertalan e napról kelt levelében Nagyvádról írja, hogy Görgeiben bizalma egyáltalán nincs, mert neki, mint látszik, éppen semmi, vagy legalább megfoghatatlan politikája van. Környezete s egész táborokara a szó teljes értelmében demoralizált; bosszankodással kellett tapasztalnia, mennyire kigúnyolnak minden kormányintézkedést, s attól érkező újabb harcmezei kedvező híreket. Görgei — úgy mond Szemere — szájával több kárt tett, hogy semmi fegyverével helyre tudná hozni. Szemrehányást tett egyébiránt Kossuthnak, miért nem lépett fel terrorizmussal, mely mód egyedül lehetett volna képes sok bajt elhárítani.³⁹

Csány ellenben ugyancsak augusztus 9-kéről kelt levelében Görgeit csak különcknek nevezi, és sok szögletesége mellett is becületesen hazafinak s tábornokaink között legügyesebb hadvezérnek hiszi.⁴⁰

Kossuth Szemeréhez augusztus 10-kéről intézett válaszában azon megjegyzést tette a szemrehányásképp felhozott terrorizmusra nézve, miként ő azzal nem élhetett, mert annak barátja sohasem volt; mert ő azt tanulta a históriából, hogy a terrorizmus végeredményében kedvezőleg sohasem szokott gyümölcsözni. Azonban — vizonzásul kérdést tett: miért nem használta tehát Szemere a terrorizmust, ki mint miniszterelnök, az ő tudta és beleegyezése nélkül proklamálta a debreceni országgyűlésben az új miniszteri forradalmi irányú programját.⁴¹ — Én — úgy mond Kossuth — bár a terrorizmusnak barátja nem vagyok, ha mégis mások azt üdvösnek látva gyakorlatba vették volna, én talán nem álltam volna annak ellenében akadályul. De miért tennők magunkat azzal még neveségessé is, miután éppen annak vagyunk legnagyobb hiányában, mi a terrorizmusnak legfőbb kelleke; csak nézzünk szét a hazában: Ki volt köztünk terrorista? — Madarász; s mi volt az ő pártja, melyre támaszkodni lehetett volna? —⁴²

Ugyancsak augusztus 10-kéről Szemere Bertalan miniszterelnök és gróf Batthyány Kázmér külügyminiszterhez intézett rendeletben a Paszkevicselei parlamentirozásra vonatkozóan úgy nyilatkozik Kossuth, mikint nem hiszi, hogy az nekünk mindaddig definitív nyilatkoznék, míg mi a baloldalon az osztrákok ellen diadalmas csatát nem vívunk.

Utasításul pedig a miniszteri tanács határozata nyomán következők adattak:

1. A kiküldött miniszterek a kormány és nemzet nevében Paszkevicseknek ki fogják nyilatkoztatni, miképpen Magyarország királyává akár Leuchtenberget, akár Konstantin herceget elválasztják azon feltétel alatt, ha az 1848-ki törvények alapján Magyarország szabadságát, függetlenségét és nemzetiségét esküvel is erősítve biztosítandják.

37 KLÖM XV. 840—843. o.

38 Görgey Arthur: i. m. II. k. 338—340. o.

39 Ezt az augusztus 9-i Szemere-levelet nem ismerjük. Szemere augusztus 5-én írott levelében festett Görgeiről és titkáráról ilyen kedvezőtlen és kevésbé tényszerű képet. Augusztus 7-én, ugyancsak Kossuthhoz írott levelében fejtette ki, hogy a hadsereget és a népet vagy fanatizálni, vagy terrorizálni kellene. „Amaz nem ment, nem megy, emez inkább menne, a kényszerített, bosszúra gerjedt nép bátor csak.” Hozzátette még: „Revolúciót kivünni revolúcionális szabályok nélkül nem lehet. Azért veszünk el, mert az ellenkezőt hittük, s guillotine helyett amnesztiáról gondoskodtunk”. Elképzelhető természetesen, hogy Vörös Antal eltéveszti a dátumot, de az sem zárható ki, hogy Szemere augusztus 9-én is írt Kossuthnak. A két levelet közli: *Szemere Bertalan levelei* (1849—1862). Bp., é. n. 15—21. o. és *Steier Lajos: Haynau... II. k. 151—154. és 159—162. o.*

40 Csány augusztus 9-i levelét szintén nem ismerjük. Az előző napon Zarándról Vukovics Sebőhöz írott levelében azonban megemlíti, hogy írt Kossuthnak. E levelében Görgeiről így nyilatkozik: „Akárki mit mondjon, ha Görgei ki nem nevezetik mielőbb fővezérnek, — elveszett a haza. Nem mondom én, hogy ő menti meg bizonyosan, de már azt mondom, hogy ha valaki viszonyaink közt hivatva van annak megmentésére, úgy ő az. Azért örültem tőled utóbbi veledélem alkalmával hallhatni, hogy te is szükségesnek tartod kinevezését. — A seregéről írt hírek alaptalanok, ő most is bálvány a annak, és hős tisztjeinek, kik közt olyanok vannak, kik Homér költött hősein is felül állnak — ilyen Leiningen, Poeltenberg és többek — ezek Görgei mellőzésével mindnyájan mellözetteknek éreznék magukat — és akkor hogyan lehessen várni a kellő lelkesülést?” MOL P. 295. A Görgey-család levéltára. 37. cs. b/10/c/4. fasc. 1—2. f. Közli: *Hazánk*, 1885. III. k. 344. o.

41 Szemere 1849. május 2-i programbeszédét közli: *Horváth Mihály: i. m. II. k. 492—493. o.* Mind Horváth, mind Vukovics megerősítik, hogy a program tartalmáról a miniszterek előzetesen mit sem tudtak. *Vukovics: i. m. 88—89. o.* A hivatkozott Kossuth-levelet szintén nem ismerjük, de Szemere megemlíti hírhedten elfoglalt Kossuth-jellemrajzában, hogy a kormány „azon nap reggelén, melyen a diktatúrát Görgeinek átadta, azt mondta: A republika szavak kiejtése vesztette el a hazát”. Az idézet a magyar kéziratból származik. OSZK Kézirtattár. Fol. Hung. 1953.

42 A terrorizmusra vonatkozóan Kossuth a vidini levelében a következőket mondta: „Külfelenség ellen meg tudtam védeni nemzetemet. Beljárulás ellen nem. Talán ha Robespierre lettem volna. De ez lenni nem tudtam, nem akartam, s mondhatlan szerencsétlenségemben is emel a gondolat, hogy kezem vértől mocsoktalan”. 524. o.

Ily feltétel mellett kötendő kölcsönös szerződés után, legfeljebb 15 nap alatt a kormány Aradon országgyűlést rendezend, s a nemzet által elválasztandó magyar király Szent István koronájával meg fog koronáztatni.

2. Ha a fentebbi feltétel mellett tett ajánlatot Paszkevicz annál fogva nem volna hajlandó elfogadni, mivel arra nézve kapott utasításában felhatalmazva nincsen, a kiküldött miniszterek őt felkérendik, hogy cárjának közbenjárásával az ausztriai dinasztíával kötendő egyezséget eszközöljön.

3. Ha Paszkevicz ezt is vonakodnék elvállalni, ez esetben a kiküldött miniszterek ki fogják nyilatkoztatni, mikint mi a háború iszonyait már eddig mindkét részről elegendőnek tartván, minden csepp vérért, mely ezután fog folyni, a világ és história előtt őt tesszük felelőssé, s ügyünk igazságának érzetében vívandjuk a desperáció harcát; és ha Isten e harcban sem áldaná meg fegyverünket, a vonaglás végpercében készek leszünk magunkat az orosz cárnak megadni, csak-hogy az istentelen Habsburg-háztól menekülhessünk”.⁴³

A minisztertanácsi utasítás három pontjából az első határozott formában megtalálható az említett harmadik államiratban. A második jóval általánosabb megfogalmazásban szerepel: az államiratban még csak az orosz közvetítésről van szó általános formában. A harmadik pont a fegyverletételre vonatkozó kitévelt kivéve szintén megtalálható az államiratban. A fegyverletételre vonatkozó passzusból viszont egyenesen következik, hogy Kossuth és a kormány még a temesvári katasztrófális vereség hírének vétele előtt, tehát egy jóval kedvezőbbnek látszó hadászati helyzetben sem láttak lehetőséget arra, hogy — Kossuth lemondó nyilatkozatának szavait idézve — „az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk” (499. o.), ha azok egyike, a nagyobb katonai erőt képviselő és jóindulatúbbnak látszó orosz nem hajlandó békealkudozásokra. S következik ebből az is, hogy Kossuth és a kormány a kétségbeesett harcban nem az utolsó emberig és utolsó töltényig vívandó küzdelmet értettek; ők is csak addig látták értelmét a harcnak, amíg az bármi eredménnyel kecséget.

A temesvári csata után azonban a harcban már csak áldozatai lehettek, eredménye nem. S hogy a kormányzat sejtése az orosz fővezér szándékaival kapcsolatban nem volt alaptalan, azt bebizonyította Paszkevicznek még a második államiratra érkezett válasza. Erről Kossuth már Aradról elutazva, augusztus 11-én értesült a két kiküldött hadikövettől, Poeltenberg Ernő tábornoktól és Beniczky Lajos alezredestől. Eszerint az orosz hadsereg harcolni jött Magyarországra s nem alkudozni; tárgyalni pedig legfeljebb a feltétel nélküli fegyverletételről hajlandó.⁴⁴

Ezután pedig Kossuth, ill. Szemere és Batthyány Kázmér még írhattak hosszú leveleket Görgeinek arról, hogy mi mindent kellene tennie, miről kellene tárgyalnia a haza érdekében; de nekik maguknak is tudniuk kellett, hogy e levelek majd legfeljebb öngigazolásként szolgálhatnak „Isten, a nemzet és a história előtt”, ám az eseményeket nem befolyásolhatják.⁴⁵

Hozzáteendő még, hogy Szemere Aradról elutazva — Kossuth tanácsa ellenére — magával vitte a koronát is, tehát az utolsó, még esetleg kijátszható adutól is megfosztotta Görgeit.⁴⁶ Ezután pedig a tábornok már csak az oroszok előtti feltétel nélküli fegyverletételt ajánlhatta az összehívott haditanácsnak, amit ez utóbbi két ellenszavattal el is fogadott.

Katona Tamás megjegyzően érvel amellett, hogy Kossuth részéről az árusági vád meghirdetése politikai szükségesség volt. (507—508. o.). S jól mutatja ezt az is, hogy Kossuth már október 6. előtt közel egy hónappal kimondja Görgeire az ítéletet, tehát akkor, amikor a fogságba esettek sorsa nem dőlt el.

A vidini levél ismeretében érdekes újraolvasni Kossuth 1848. május 17-i szavait: „Küzdelmet hozhat reánk ármány és áruság s idegen megtámadás; de bukást csak mi magunk”. (67. o.) Ez pedig arra mutat, hogy Kossuth kezdettől fogva számolt azzal a lehetőséggel, hogy kül- és belpolitikai okokból valakit vagy valakit felelőssé kell tenni az esetleges kudarcért. S Görgeivel kapcsolatban már 1849. január—februárjában, ill. a július eleji válság idején többször említi az áruság lehetőségét, a nemzet örök átkát, vagy Dumouriez példáját.

Összegzésként elmondhatjuk: ez a válogatás Kossuth 1848—49-es műveiből hasznos, hiánypótló és színvonalas kötetet eredményezett. Reméljük, hogy előbb-utóbb majd csak megjelennek a KLÖM hiányzó kötetei, s hogy egyszer majd napvilágot látnak a különböző pótlások is, összegyűjtött formában. A KLÖM ugyanis egyáltalán nem tartalmazza Kossuth összes fontos 1848—49-es munkáját. Több, a KLÖM összeállításakor még csak másodkézből közölt okmány eredetije

43 Az okmány lelőhelyére I. a 2. jegyzetet.

44 Paszkevicz választát Rüdiger közölte 1849. augusztus 9-i levelében. Közli, többek között: *Görgey Arthur*: i. m. II. k. 362—363. o.

45 Kossuth augusztus 12-i levelét I. a kötetben 500—503. o. Ugyanezen a napon Szemere és Batthyány Kázmér, a két le nem mondott miniszter is írt Görgeinek. Ezt, Szemere egy hírlapi cikkéből magyarra visszafordítva közli: *Görgey István*: 1848 és 1849-ből III. k. Bp., 1888. 514—516. o.

46 *Szemere Bertalan*: Naplóm. I. k. Pest, 1869. 198—199. o. és *Görgey Arthur*: i. m. II. k. 357—358. o.

azóta hazakerült; s voltak bizony olyan fondok is, amelyeket a KLÖM szerkesztői nem, vagy nem kellő alaposággal néztek át. A teljes Kossuth-kép kialakítása érdekében pedig ezeknek az iratoknak a megjelentetése is szükséges lenne.

E kötettel kapcsolatban csupán néhány apró megjegyzésünk lenne. A 7. és 9. számú iratok jelzete nem szerepel az összekötő szövegben. A 65. oldalon Mészáros Lázárt már májusban vezérőrnagyként említi az összeállító, holott akkor még csak ezredes volt. A 77. oldalon található csillaghoz hátul nincs jegyzet. A 80. oldalon a Kossuth-szövegből kimaradt egy szó: „...tiszteletben *tartsam* a bécsi bank privilégiumát”. A 440. oldalon a június 8-i minisztertanács határozatában idézett Perczel-levél dátuma nem május 24., hanem május 29. Ezt a dátumot valószínűleg már maga a minisztertanácsi jegyző félreolvasta.⁴⁷ Végül az 574. oldalon a 269. oldalhoz írott jegyzetben Hannibál pun királyként szerepel, holott csak fővezér volt.

⁴⁷ Erre mutat, hogy az eddigi közlések mindegyikében ez a dátum olvasható. *Steier*: Haynau... I. k. 127. o. és KLÖM XV. 489. o. Az eredeti okmányt l. HL Az 1848—1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 30/363 a.